

УДК 355.01+321.8(477)"1914/1917"

Ж. В. Тітовська

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – 1917 рр.)**

Стаття Тітовської Ж. В. «Діяльність українських жіночих громадських об'єднань у роки Першої світової війни (1914 – 1917 рр.)» присвячена дослідженню діяльності жінок у громадських об'єднаннях, організаціях і товариствах, які опікувалися постраждалими воїнами і цивільним населенням у роки Першої світової війни на території України. Проаналізовано причини зміни характеру діяльності жіночих громадських організацій до і під час війни. Автор приходить до висновків, що дані об'єднання зробили вагомий внесок у розв'язання нагальних проблем фронту і жертв війни.

Ключові слова: Перша світова війна, фронт, жіночі громадські об'єднання, товариства, благодійність, жертви війни.

Статья Титовской Ж. В. «Деятельность украинских женских общественных объединений в годы Первой мировой войны (1914 – 1917 гг.)» посвящена исследованию деятельности женщин в общественных организациях и товариществах, которые заботились о пострадавших воинах и гражданском населении в годы Первой мировой войны на территории Украины. Проанализировано причины изменения характера деятельности женских общественных организаций до и во время войны. Автор приходит к выводу, что данные объединения сделали весомый вклад в решение проблем фронта и жертв войны.

Ключевые слова: Первая мировая война, фронт, женские общественные объединения, товарищества, благотворительность, жертвы войны.

The article of Titovska Zh. V. «Activity of the Ukrainian women's voluntary unions during the First World War (1914–1917)» is dedicated to research on women's activity at the voluntary organizations and associations that watched over suffered fighters and civil population in the territory of Ukraine during the First World War. It's analyzed the reasons of changes of type of activity of women's voluntary organizations before and during the war. The author draws conclusion that unions like that had heavy contribution to solve problems of front and victims of the war.

Key words: the First World War, front, women's voluntary unions, associations, charity, victims of the war.

Постановка проблеми. Перша світова війна стала переломним етапом в історії Російської імперії. Протягом 1914 – 1918 рр. відбулися фун-

даментальні зрушення в суспільно-політичному та духовно-культурному розвитку держави. Актуальність статті пояснюється необхідністю розкриття характерних рис тогочасного соціуму, основними з яких були активізація вже існуючого громадського жіночого руху та ство-

рення низки нових організацій і установ для допомоги хворим, пораненим і скаліченим воїнам, їхнім родинам, біженцям, дітям-сиротам, населенню прифронтових районів. Реакцією на політичну та економічну слабкість самодержавного уряду Російської імперії, нездатного належним чином перебудуватися для успішного ведення війни, стала активізація громадської благодійності, велику роль у якій відіграло жіноче населення.

Аналіз актуальних досліджень. Історичний аспект діяльності жіночих громадських об'єднань представлений у науковій літературі вкрай недостатньо. Історією жіноцтва в період Першої світової війни займалися такі російські історики дореволюційного періоду, як М. Ардашев [2], М. Анчарова [1], О. Богданов [6], але питання участі жінок у громадських об'єднаннях розглядалося ними в контексті інших тем.

Радянська історіографія ознаменувалися появою праць, присвячених діяльності громадських, добродійних об'єднань у роки Першої світової війни, але вони були продуктом певних ідейно-політичних обставин, тим більше жінка залишалася поза межами вивчення. У доробках Г. Єжової, Т. Кольяк [7], Ж. Тимченко, П. Чиркова [16] проаналізована практична діяльність жіночих громадських формувань у галузі благодійності. Досить плідними виявилися дослідження І. Книш [9], І. Павликовської, І. Рожанковської [11], Г. Янішевської, які характеризують передумови виникнення та основні етапи розвитку українських жіночих громадських організацій, зокрема в подіях 1917 р. Вагомий внесок у вивчення участі жінок у громадському житті України зробила праця американки українського походження М. Богачевської-Хом'як «Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884 – 1939» [5].

Пострадянська історіографія не акцентує уваги на діяльності жіноцтва впродовж зазначеного періоду, а переважно визначає загальну суспільно-політичну ситуацію, відтворює історичне тло, у контексті якого розгорталась громадська діяльність жінок. У працях Б. Миронова [10], О. Рибак зроблено акцент на трансформації статусу жіноцтва під впливом Першої світової війни.

Джерельна база дослідження представлена нормативно-регулятивними джерелами, статутами громадських об'єднань, їх звітами за період 1914 – 1917 рр., доповідями уповноважених військовослужбовців про роботу благодійних організацій у справі допомоги армії та цивільному населенню, спогадами, мемуарами жінок і солдатів тощо.

У програмних документах громадських жіночих об'єднань [4] викладені основні засади та напрямки їхньої діяльності в період Першої світової війни. Статуту громадських об'єднань інформують про порядок отримання членства, особовий склад, межі компетенції та основні напрямки практичної діяльності організацій. Важлива група джерел представлена архівними до-

кументами та матеріалами. Найбільш вичерпна інформація щодо роботи громадських організацій за участі жінок у 1914 – 1917 рр. міститься у фондах Центрального державного історичного архіву м. Києва. Фонд 715 [13] зосереджує матеріали про діяльність громадських об'єднань у сфері допомоги хворим і пораненим під час Першої світової війни, що діяли на території України.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є: на основі комплексного аналізу діяльності жіночих громадських об'єднань висвітлити головні напрямки і форми їхньої діяльності та визначити вагомість внеску цих об'єднань у розв'язання нагальних завдань допомоги фронту і жертвам війни. У ході наукового дослідження автор ставить завдання: визначити головні напрямки та форми роботи як загальноросійських жіночих організацій, так і місцевих громадських товариств, об'єднань, комітетів по допомозі хворим, пораненим і покаліченим воїнам, їхнім родинам, біженцям, дітям-сиротам та іншим категоріям постраждалого населення на території України; проаналізувати зміни характеру діяльності жіночих громадських організацій під впливом подій Першої світової війни; довести, що громадський жіночий рух набув важливого державного значення у справі опіки воїнів і цивільного населення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку Першої світової війни (липень 1914 р.) до кінця 1917 р. З початком війни жіночі об'єднання, робота яких була спрямована на вирішення «жіночого питання», поступово змінюють характер своєї діяльності на благодійну. Починаючи з грудня 1917 р., більшість цих формувань були реорганізовані відповідно до декретів Раднаркому і припинили свою діяльність [12, с. 347-352], а ті, що залишились, повернулись до попередньої ідеології – відродження демократичного жіночого руху.

Виклад основного матеріалу. Одним із характерних проявів життя воєнного соціуму з початком Першої світової війни стала діяльність громадських організацій із надання допомоги військовим і цивільному населенню. На території України в період Першої світової війни діяли жіночі громадські об'єднання, які можна за походженням розділити на два види: загальноросійські та українські [11, с. 52]. До першого належать: Всеросійське товариство захисту жінок, Спілка допомоги Вітчизні, Союз сестер милосердя та ін.; до другого – Товариство допомоги жертвам війни в Малоросії, Жіноча громада, Український жіночий союз, Союз українок-католичок, Чернігівська спілка жінок, Луганська спілка демократичних господинь, Сумська спілка жіночої праці, Катеринославське товариство рівноправ'я жінок, Харківська українська жіноча спілка, Київське товариство оборони жінок, Київський український клуб тощо [9, с. 38-62]. За характером завдань вони поділялись на політичні, релігійні, етнічні, професійні, освітні, благодійні [19, с. 123], та

початок війни змінив їхню спрямованість на благодійну, про що свідчать звіти громадських організацій того періоду [13].

Робота українських жінок у громадських формуваннях періоду війни охоплювала усі дев'ять українських губерній Російської імперії, Галичину та Буковину, що входили до складу Австро-Угорщини [5, с. 34]. На характер діяльності майже всіх жіночих громадських організацій як в Росії, так і в Україні, істотно вплинули події на фронтах Першої світової війни. Два чинники – війна та епідемії – визначили завдання роботи жіноцтва в цей період. «Жіноче питання», яке було чи не найголовнішою віхою у діяльності жіночих громадських об'єднань, відійшло на другий план. Більшість із них у роки війни спрямували свою роботу на потреби фронту і тилу [7, с. 12-19]. Невдачі, що супроводжували російську армію на фронтах Першої світової війни, надихнули жіноче населення на нові ініціативи. В цей період поширеним став рух сестер милосердя, курси для підготовки яких створювали жіночі громадські об'єднання. Їхніми силами відкривалися притулки для біженців, дошкільні дитячі заклади для дітей солдатів, безкоштовно надавалася юридична допомога дружинам військовослужбовців. Жіночі об'єднання брали участь у пошитті білизни для фронту, на зароблені кошти відкривали безкоштовні їдальні для дітей-сиріт [14].

Вже у вересні 1914 р. було засновано Тетянин комітет із надання тимчасової допомоги тим, хто постраждав від військових дій, а згодом – Комітет великої княгині Єлизавети Федорівни, Романівський комітет [3, с. 324]. У Києві та інших містах особи жіночої статі працювали в Товаристві допомоги біженцям, допомагаючи втікачам, заручникам і полоненим. За ініціативою власниць, у приміщеннях, де спочатку були розміщені громадські жіночі товариства, організували шпиталі, наприклад, у Клубі київських жінок розташувався земський шпиталь. Медсестрами в ньому стали учасниці жіночого руху, що вели одночасно національно-виховну роботу серед поранених [16, с. 231-232]. Так само активно в даній сфері працювало жіноцтво Західної України. В українському жіночому Комітеті, сформованому з ініціативи О. Левицької, працювали О. Ціпановська, О. Федак-Шепарович та ін. Головним завданням комітету був розшук по шпиталях українських солдатів на території Австро-Угорської імперії [5, с. 175-181].

Оскільки Україна стала театром військових дій, за підтримки російського уряду в Києві організували Товариство допомоги жертвам війни в Малоросії, серед членів якого переважали жінки. Українки піклувалися про біженців і переселенців, забезпечували їх одягом, їжею, житлом, доглядали дітей, розшукували членів роз'єднаних родин [15]. Секретарем Київського товариства була М. Ішуніна. З нею активно співпрацювали Н. Дорошенко-Савченко, Л. Шульгіна, Л. Старицька-Черняхівська [2, с. 321 - 322].

З ініціативи українського жіноцтва в 1915 р. у петербурзькому військовому шпиталі було створено український гурток для допомоги у листуванні між українськими солдатами та їхніми рідними і забезпечення їх пресою [4, с. 298 - 301]. Це об'єднання в Петербурзі існувало майже легально, найактивнішими його членами були Є. Жук, Н. Могилянська, О. Туган-Барановська, Н. Енгель, А. Алексєєва, В. Трощина тощо. Але їхній діяльності перешкодив брак коштів, пильний нагляд російської влади, а також зростаюча ворожість із боку населення неукраїнського походження [5, с. 183-189].

У грудні 1915 р. відбувся Всеросійський конгрес жіночих організацій, в якому брали участь і українські об'єднання. Головною темою, що обговорювалася на ньому, була допомога жертвам війни. Письмениця Наталія Романович-Ткаченко розбудувала на всій території України мережу притулків для сиріт та загублених дітей і разом з іншими жінками намагалася з'єднувати роз'єднані сім'ї. Широку роботу під час Першої світової війни серед жінок і дітей-біженців розгорнуло Київське товариство оборони жінок, яке виникло у 1905 р. У Києві в 1916 р. його зусиллями було створено притулок і безкоштовну їдальню для дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах війни. Велику роль товариство відіграло у вирішенні проблем жіночої проституції, що мала місце під час Першої світової.

Варто зазначити, що уряд направляв чималі кошти для забезпечення функціонування громадських структур, унаслідок чого провідні громадські організації, зокрема жіночі, настільки зміцніли, що стали конкурувати з урядовими в деяких сферах надання допомоги населенню. Але під впливом подій 1917 р. напрям роботи жіночих об'єднань набуває політичного характеру, потреби фронту вже відходять на другий план. З грудня 1917 р. більшість громадських організацій і товариств, зокрема жіночих, були реорганізовані відповідно до декретів Ради Народних Комісарів і припинили свою діяльність [12, с. 347 - 352].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Зростання ролі громадських організацій у роки Першої світової війни, зокрема жіночих, до певної міри було реакцією на нездатність уряду належним чином організувати допомогу військовим і цивільному населенню. Це вплинуло на активізацію тенденції до самоорганізації соціуму в критичні моменти свого існування у військовий час. Тому під впливом війни жіночі громадські об'єднання в 1914 – 1917 рр. істотно змінили характер своєї діяльності на благодійний по допомозі хворим, пораненим і покаліченим воїнам, їхнім родинам, біженцям, дітям-сиротам та іншим категоріям постраждалого населення. Результати нашого дослідження можуть бути використані при подальшому вивченні загальної картини суспільно-політичного життя України

років Першої світової війни, його «жіночої» складової, а також при дослідженні гендерних проблем в історичній науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анчаров М. Жінщина-громадянка / М. Анчарова. – М., 1917. – 32 с.
2. Ардашев Н. Великая война и женщины русские / Н. Ардашев. – М., 1915. – 112 с.
3. Астатов А. Б. Союзы земств и городов и помощь раненым в Первую мировую войну / А. Б. Астатов // Отечественная история. – 1992. – № 6. – с. 169 - 172.
4. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: Програмні документи перших українських політичних партій. – К.: Україна, 1992. – 438 с.
5. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884 – 1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К.: Либідь, 1995. – 395 с.
6. Богданом А. Война и женщина / А. Богданов. – СПб., 1914. – 205 с.
7. Єжова Г. Гартована юність. 1917 – 1920 рр. / Г. Єжова, Т. Кольяк. – К.: Держполітвидав України, 1960. – 152 с.
8. Иванова Ю. Н. Женщины России в войнах Отечества / Ю. Н. Иванова. – М.: Мысль, 1993. – 272 с.
9. Книш І. Жінка вчора й сьогодні. Вибрані статті / І. Книш. – Вінніпег: Новий шлях, 1958. – 200 с.
10. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.) / Б. Н. Миронов. – СПб.: Дм. Буланин, 2000. – 583 с.
11. Рожанковська І. Архів українського жіночого руху / І. Рожанковська. – К.: Знання, 1984. – 123 с.
12. Хасбулатова О. А. Опыт и традиции женского движения в России (1860 – 1917) / О. А. Хасбулатова. – Иваново, 1994. – 352 с.
13. Центральний державний історичний архів в м. Києві (далі ЦДІАК). – Ф. 715. – Оп. 1. – Спр. 3333. – Арк. 547.
14. ЦДІАК. – Ф. 715. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 161.
15. ЦДІАК. – Ф. 715. – Оп. 1. – Спр. 95. – Арк. 259.
16. Чирков П. М. Решение женского вопроса в СССР (1917 – 1937 гг.) / П. М. Чирков. – М.: Мысль, 1978. – 284 с.
17. Шаццлло В. К. Первая мировая война. 1914 – 1918: Факты. Документы / В. К. Шаццлло. – М.: РАН ИНИОН, 2003. – 275 с.
18. Шубин Н. А. Проблема снабжения русской армии в условиях Первой мировой войны: Опыт взаимодействия государства и общественных организаций / Н. А. Шубин. – Автореф. Дис. канд. ист. наук. – М., 1997. – 22 с.
19. Юсип Д. Корона і вінок терновий. Жінки в історії України. Художньо-документальні студії / Д. Юсип. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1998. – 189 с.